

Teológia

A konkordanciákról

Két évvel ezelőtt, 1987-ben adta ki a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Levelező Tagozata az Opálény–Balázs-féle újszövetségi konkordanciát. A kiadás nagyon sokba került. Olyan sokba, hogy egyházi kiadóink nem is vállalkoztak a kiadásra. A mű elkészítése azonban még ennél is többet emésztett fel: egy buzgó lelkipásztor és egy munkatársa áldozta erre tíz éven át minden szabadidejét.

Évszázadok óta mindig újra találkozunk az egyházban ilyen, a Szentírást és embertársaikat mélységesen szerető emberekkel, akik vállalkoznak erre a munkára, hogy sokan, minél többen és minél hatékonyabban meríthessenek az Írás lelket éltető erejéből.

Ma már nem tudjuk, hogy ki volt az első, aki rájött, hogy milyen hasznos lenne konkordanciát készíteni a Szentíráshoz. Az első híradás arról szól, hogy a latin nyelvű Bibliának, a Vulgátának a szövegét ilyen módon első ízben Fernando Martini (a későbbi Pádúai szent Antal [†1231], még mint ágostonos kanonokrendi szerzetes) dolgozta fel a portugáliai Coimbrában. A szentírástudomány azonban jobbra csak a következő munkát jegyzi, mint az első, figyelemre méltó művet: Hugo a Sancto Caro (†1263) szótárát, amelyet a Vulgata alapján ötszáz szerzetesársával együtt készített. Az ő szótárát vették alapul és fejlesztették tovább a következőkben, így például Konrad von Halberstadt és Giovanni da Segovia a 14. században.

Az Ószövetség héber eredetijéhez az első konkordanciát a 15. század első felében készítette Isaac Nathan rabbi. Ez később nyomtatott könyv formájában is megjelent (Velenca, 1523), sőt, latin nyelvre is lefordították. A következő században egy bizonyos Calasio nevű ferences szerzetes kijavította Nathan rabbi művének hibáit, és más hiányosságokat is pótolva négy kötetben kiadta „Concordantie Sacrae Bibl. hebr. et lat.” címmel (1621). A Nathan-féle konkordanciát javította és dolgozta át a svájci Hans

Buxtorf is (Basel, 1632). Némi módosítással ezt adta ki az angliai John Taylor „Héber konkordancia, alkalmazva az angol nyelvű Bibliára, Buxtorf rendszere szerint” címmel (London, 1754). Jelentős munkát végzett még a lipcsei Julius Fürst, aki a Buxtorf-féle konkordancia anyagát kiegészítette a címszavak rabbinikus jelentéseivel, latin nyelvű magyarázatokat iktatott be; és a *Hetvenes* fordítás (Septuaginta, az Ószövetség görög fordítása) helyeire is utalt.

Az Ószövetség közhasználatú görög szövegéhez, a *Hetvenes* fordításhoz is készültek konkordanciák. Ismeretes például Konrad Kircher szótára, bár a címszavak ebben még héberül szerepeltek (Augsburg, 1602). 1718-ban Amsterdamban jelent meg a 84 éves groningeni lelkésznek, Abraham Trommiusnak a műve. Címszavai görögül íródtak, figyelembe veszi az Ószövetség újabb fordításait (a 2. századból: Aquila, Symmachus, Theodotion fordításai), sőt megtalálhatjuk nála a másodkánoni (deuterokanonikus, a protestáns szóhasználatban: „apokrif”) művek szókészletét is. A szótárt héber és arám szójegyzék teszi teljessé. A *Hetvenes* fordítás szövegét tekintve a legjelentősebb mű E. Hatch és H. A. Redpath hatkötetes munkája (Oxford, 1897–1906; a tulajdonneveket külön kiegészítő kötet tartalmazza).

A görög nyelvű Újszövetséghez készült konkordanciák közül a legkorábbi Sixtus Betuleius szótára (Basel, 1546). Robert Estienne, aki Stephanus Langton (†1228) és Santes Pagnino (†1541) kezdeményezései után a Biblia ma is használatos versbeosztását megalkotta, hozzáfogott egy újszövetségi görög konkordancia készítéséhez is, de időközben meghalt. Az elkezdett művet fia, Henri Estienne fejezte be és adta ki (elég sok hibával; Genf, 1594). A 17. században Erasmus Schmidt készített újabb görög konkordanciát, amelyet először örökösei adtak ki (1638). Ezt a művet később többen is kiadták (Karl Bruder, 1842; Otto Schmoller, 1869). Végül Alfred Schmöller (Otto Schmöller fia) többször átdolgozta és ismételtelen kiadta (utoljára 1938-ban, Stuttgartban). Azóta ez a legismertebb és leggyakrabban használt újszövetségi görög konkordancia (bár nem teljes!); a stuttgarti Bibelmanstalt kiadásában ma is állandóan újranyomják. A legjobb és egyetlen teljes görög

konkordancia az úgynevezett Komputer-konkordancia (Berlin, De Gruyter, 1980).

A múlt századtól kezdve sorban jelentek meg konkordanciák a Biblia különféle fordításaihoz is. Magyar nyelven teljes (ő- és újszövetségi) konkordancia még nem jelent meg, de az elmúlt évszázadokban több kísérlet is történt arra, hogy ilyen segédeszköz magyar nyelven is rendelkezésünkre álljon. Ezt szolgálta például első, nagy szentírásfordításaink (Károli, Káldi) egyes későbbi kiadásában a „Bibliára való Laistrom”. Konkordanciát igyekezett pótolni Bod Péter „Szentírás értelmére vezérlő magyar lexicon” című műve (Győr, 1746.) és a „Kis Biblia” című fordítás (ford.: Szigeti György prédikátor, 1787.) a 18. században.

Az első figyelemre méltó mű 1789-ben jelent meg Győrött „Magyar concordantzia, avagy az Ó és Új Testamentumra mutató tábla stb.” címmel, két kötetben. A maga idejében értékes és jól használható szótár volt Kőrösi Mihály „Debretzeni Isputályi Prédikátor” kétkötetes szótára a Károli-fordításhoz (1739., ill. 1773.). Boros István öcsödi tanító adta ki 1786-ban Pozsonyban az „Ó testamentomra mutató tábla” című művét; Kis Mihály sepsiárkosi unitárius lelkésznek „A Szentírás gyöngyei” című összeállítása pedig 1847-ben került a nyilvánosság elé Kolozsvárott. Ezt követte Maklári Pap Lajos giczei helvétikus hitvallású lelkész „Bibliai egyezményes Szótár Segédkönyv” című munkája (Pest, 1855). Csizmadia Lajos 1920-ban Debrecenben jelentette meg „Bibliai Szókönyv”-ét. A közel 800 oldalas mű a Károli fordítás szavaiból ad bőséges válogatást.

Közben megjelentek az úgynevezett fogalmi szókönyvek is, amelyek egy-egy címszó alatt azokat az idézeteket közlik, amelyekben az adott fogalom tartalmilag szerepel. Ilyen volt például Füssy Tamás műve, „A Szentírás új concordantiája” (Pest, 1871.), Egyed Lajos „A Szentírás idézettára” című kötete (Budapest, 1940.), és Virágh Sándor „Bibliai fogalmi szókönyv”-e (Budapest, 1963.). A református egyház által újabban (Budapest, 1984.) kiadott konkordancia csak annyiban különbözik az előzőtől, hogy idézeteit az Új Protestáns Bibliafordításból veszi.

Magyar nyelven nem jelent meg eddig teljes szövegmutató szótár. Ugyan többen kísérletet tettek teljes konkordancia készítésére, de kiadásra egyik sem került. A számos vállalkozás közül talán egy tisztántúli református gondnok munkájáról kell megemlékeznünk, aki — Csizmadia módszerét követve — elkészítette a Károli-biblia teljes konkordanciáját. Ebből készített válogatást az Evangéliumi Kiadó. A

válogatás „Konkordancia. Bibliai szókönyv.” címmel 1984-ben jelent meg és 96 bibliai szó összes előfordulási helyeit tartalmazza.

Igen örvendetes tény, hogy napjainkban sokan vannak, akik nemcsak olvassák-olvasgatják a Szentírást, hanem tanulmányozzák is azt.

A párbeszédés bibliaolvasásnak is igen alkalmas és hasznos eszköze a konkordancia. Kérdezhetem például: Mi a türelem? Mikor, kivel szemben, miért kell türelmesnek lennem? A konkordanciát a „türelem” szónál felülve egy csoportban megtalálom az összes helyet, ahol az Újszövetségben a türelemről szó esik. Már az itt megadott rövid idézetek alapján is áttekintést nyerhetek az Újszövetség tanításáról. Ha pedig a Szentírásban is kikeresem és elolvasom a kérdéses szövegeket, széles körű eligazítást kapok a kérdéssel kapcsolatban, amelyet a Bibliának feltettem (Isten is türelmes irántunk; az Öszövetség nagyjainak példája; a türelemnek értékes következményei (gyümölcssei) vannak, stb.). Sokszor hasznos, ha a kérdés tanulmányozását kiterjesztem a rokon szavakra is (itt például a „türelmes”, „tűr”; „kifarósztás”, „állhatatosság”, stb. szavakra).

Az ilyen aktív, párbeszédés bibliaolvasás elengedhetetlen azok számára, akik a Bibliát magyarul, vallási-bibliai témákról bármilyen körben előadást tartanak, tanítanak vagy beszélgetést folytatnak (vezetnek). De az aktív bibliaolvasás és tanulmányozás szükségessége és értéke nyilvánvaló az egyéni lelkiélet terén is. Hiszen Isten várja a mi egyéni részvételünket ezen a téren is. „Aki téged nélkülűd váltott meg, nem üdvözít téged nélkülűd” — mondja Szent Ágoston; és mi így folytathatjuk: Aki megszólított téged, nem beszélhet veled nélkülűd.

A legfontosabb ma is kapható, idegen nyelvű konkordanciák a következők: Öszövetségi héber: S. Mandelkern, Konkordanz zum Alten Testament, Graz, 1955. (utánnomás); G. Lissowsky—L. Rost, Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament, Stuttgart, 1958. Öszövetségi görög: E. Hatch—H. A. Redpath, A Concordance to the Greek Old Testament, Graz, 1954. (utánnomás). Újszövetségi görög: Computer Konkordanz zum Novum Testamentum graece, Berlin, 1980.; A. Schmolter, Handkonkordanz zum Griechischen Neuen Testament, Stuttgart, 1973. (válogatás). Latin Ó- és Újszövetség (Vulgata): E. Peultier—L. Étienne—L. Gantois, Concordantiae Sacrae Scripturae, Paris, 1939.; De Raze, Concordantiae Sacrae Scripturae, Paris, 1950., Barcelona, 1951. (válogatás).

Tarjányi Béla